

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.440.62 (045)

М. М. Великанова,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ НА ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ АБО ДОСЛІДНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ

У статті аналізується суб'єктний склад договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт та робиться висновок, що як юридичні, так і фізичні особи можуть виступати на боці кожної із сторін зазначеного договору.

Ключові слова: сторони договору, договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, фізична особа, юридична особа.

Дуже довгий час у законодавстві й відповідній літературі зазначалося, що замовником і виконавцем у договорах на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт можуть бути тільки юридичні особи [1, с. 21; 2, с. 11; 3, с. 66; 4, с. 54]. Таку позицію можна пояснити специфікою адміністративно-планового регулювання економіки та пріоритетом державної форми власності.

Із проголошенням незалежності України та прийняттям нових законодавчих актів, у тому числі й тих, що регулюють цивільні правовідносини, на перший план поступово почав виходити приватний інтерес, приватна форма власності, яка стала рівною з іншими. Це зробило можливим виступ у цивільних правовідносинах фізичних осіб як рівних суб'єктів, які мають рівний обсяг прав та обов'язків, як і всі інші учасники цивільних правовідносин. Саме тому, за чинним законодавством, замовником та виконавцем науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт може бути фізична чи юридична особа. І хоча глава 62 ЦК України не містить прямих указівок на це, такий висновок можна зробити з аналізу ст. 2 ЦК України, де вказано, що учасниками цивільних відносин є фізичні та юридичні особи.

Дослідженням участі фізичних та юридичних осіб у правовідносинах взагалі та у відносинах інтелектуальної власності зокрема займалися О. А. Підпригора, В. В. Луць, Р. Б. Шишка, В. Д. Фролов, В. М. Кравчук, В. С. Мілаш та інші науковці, проте питання участі зазначених суб'єктів у відносинах з виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт не здобуло остаточного теоретичного обґрунтування.

У зв'язку з цим метою даної публікації є характеристика сторін договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Згідно зі ст. 892 ЦК України сторонами в договорі на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт (далі – НДРДКТР) є виконавець і замовник. Виконавець – особа, яка виконує роботу й здає її результати іншій стороні. Замовник – особа, яка приймає та оплачує результати роботи, а також співпрацює з виконавцем в процесі її виконання.

Відповідно до ст. 203 ЦК України, яка встановлює загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину (а договір, як відомо, є одним із різновидів правочину), особа, що вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

Аналіз глави 4 ЦК України дозволяє зробити висновок, що ні фізичні особи, які мають часткову дієздатність, ні фізичні особи, які визнані недієздатними, не мають необхідного обсягу цивільної дієздатності для того, щоб бути стороною в договорі на виконання НДРДКТР. Поряд із цим неповнолітні та фізичні особи, дієздатність яких обмежена, відповідно до ст. ст. 32, 37 ЦК України можуть учинити інші правочини, крім тих, які передбачені зазначеними статтями, за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. Тому ці особи можуть бути стороною за договором, якщо є на це згода їх батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

Таким чином, можна припустити, що стороною в договорі на виконання НДРДКТР може бути фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність або фізична особа, яка має неповну цивільну дієздатність чи дієздатність якої обме-

жена, за умови, що батьки (усиновлювачі) чи піклувальники такої особи дали на це згоду.

Але таке припущення є не зовсім точним, і не кожна фізична особа, яка володіє достатнім обсягом дієздатності, може бути стороною за договором на виконання НДРДКТР. Розглянемо кожну сторону окремо.

Ні ЦК України, ні інший нормативно-правовий акт не містить прямої заборони фізичній особі бути замовником за таким договором. Більше того, така заборона була б порушенням принципу свободи договору, передбаченого ст. 627 ЦК України. Зрозуміло, що на практиці будь-яка фізична особа не буде укладати договір на виконання НДРДКТР на боці замовника. Специфічною ознакою досліджуваних договорів є їх творчий характер. Творчість, за твердженням Р. Б. Шишки, переважно відображає приватний інтерес або самого творця, або особи, яка не має достатніх професійних здібностей, але зацікавлена в результатах творчої діяльності для власного споживання чи використання у господарській діяльності. У зв'язку з цим особа може замовляти певну роботу й певний творчий результат для власного задоволення чи отримання іншого економічного чи соціального ефекту [5, с. 26].

Детермінантою поведінки будь-якої фізичної особи є в першу чергу її потреби. Науково-дослідні, дослідно-конструкторські та технологічні роботи можуть бути „потрібними” тій фізичній особі, яка займається підприємницькою діяльністю, із метою покращення конкурентоспроможності товарів, робіт і послуг, які нею виробляються. Тому, якщо на боці замовника виступає фізична особа, то вона, як правило, є суб'єктом підприємницької діяльності.

Якщо фізична особа виступає виконавцем науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт, їх замовника буде в першу чергу цікавити, чи може ця фізична особа провести такі роботи. Як правильно було зазначено Р. Б. Шишкою, визначальними для реалізації права на творчість є характеристики особистості. У творчості значну роль відіграють такі якості людини, як здібність, обдарованість, уважність, зібраність, працелюбність, швидкість, гострота мислення, здатність до передбачення, абстрагування, толерантність тощо [5, с. 39]. Така фізична особа має володіти необхідними знаннями у відповідній галузі, мати навички проведення тієї чи іншої роботи й бути спроможною виконати передбачені договором роботи та отримати бажаний для замовника результат. Це також стосується й фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності. Варто погодитися із Р. Б. Шишкою в тому, що право на свободу

наукової творчості людиною має реалізуватися самостійно, що зумовлено, по-перше, потребами суспільної практики, по-друге, фаховою освітою, а саме: її якістю, спрямованістю, рівнем, отриманою науковою школою [5, с. 54].

У зв'язку з цим, якщо договір на виконання науково-дослідних робіт укладено із конкретною фізичною особою – виконавцем, ця особа зобов'язана самостійно провести роботи, передбачені договором, звичайно, якщо інше не встановлено умовами договору. До виконання дослідно-конструкторських та технологічних робіт виконавцем може бути залучена інша особа, але, оскільки замовника можуть цікавити саме особисті характеристики людини-виконавця, він може заборонити залучення до виконання таких робіт інших осіб, зробивши застереження про це в договорі.

Варто звернути увагу на те, що творча науково-технічна діяльність передбачає певну організацію праці, наявність майнової бази для проведення досліджень, матеріальне забезпечення проведення передбачених договором робіт, що не завжди може бути здійснене фізичною особою, як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин. У зв'язку з цим варто зазначити, що, хоча фізичні особи й можуть бути стороною за будь-яким договором на виконання НДРДКТР, вони виконують переважно невеликі за обсягом науково-дослідні роботи.

Наукова праця вимагає зусиль багатьох людей, скоординовані дослідження та організаційна діяльність яких забезпечені належним чином матеріально й можуть спричинити бажаний результат [5, с. 55]. У таких випадках виконавцем за договором може виступати юридична особа.

Цивільна право- та дієздатність юридичної особи виникають водночас із моменту її державної реєстрації. Тому, на думку В. Д. Фролова, організація набуває статус юридичної особи з моменту легалізації в установленому законом порядку [6, с. 221]. Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині, на що вказує ст. 91 ЦК України. Цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду. В окремих випадках юридична особа може здійснювати певні види діяльності, перелік яких установлюється законом, лише після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії).

Проте не всі вчені підтримують цей погляд. В. М. Кравчук вважає, що джерелом правоздатності організацій є правоздатність її засновників, тому обсяг правоздатності організації не може бути більшим, ніж обсяг правоздатності її

засновників. У зв'язку з цим зрівнювання правоздатності фізичних та юридичних осіб, на думку автора, є безпідставним, оскільки особливістю правоздатності юридичних осіб є те, що вона обмежена цілями їхньої діяльності, які визначаються при утворенні юридичної особи [7, с. 19].

В. С. Мілаш, не погоджуючись із указаним твердженням, відзначає, що договірна правосуб'єктність юридичних осіб – суб'єктів господарювання, на відміну від громадян, може мати як загальний, так і спеціальний характер, який залежить не від різновиду юридичної особи, а від того, на боці якої сторони виступає юридична особа [8, с. 260-261]. При цьому під договірною правоздатністю автор розуміє не абстрактну можливість бути стороною договору, а гарантовану законом можливість вступати в певні господарські договірні відносини, як одна із сторін. А тому спеціальна договірна правосуб'єктність юридичних осіб не перебуває у зв'язку з ліцензуванням, оскільки ліцензія вказує не на характер правосуб'єктності (загальний чи спеціальний), а на момент її виникнення. У зв'язку з цим юридичні особи, які виступають як сторона, що надає певні послуги чи виконує роботи, володіють спеціальною договірною правосуб'єктністю, оскільки ця правосуб'єктність визначається встановленими цілями діяльності такої юридичної особи відповідно як до закону, так і до її установчих документів. Якщо ж юридична особа виступає на боці споживача результатів господарської діяльності, у цьому випадку вона реалізує свою загальну договірну правосуб'єктність [8, с. 262].

Важко погодитися з таким твердженням, оскільки ст. 91 ЦК України закріплює саме принцип універсальної правоздатності юридичної особи в повному обсязі. Указівка на те, що загальна цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду, дає підставу стверджувати, що ніхто, у тому числі й засновники юридичної особи не можуть обмежити її правоздатність. Тому встановлення спеціальної (статутної) правоздатності юридичних осіб як сторони, що надає певні послуги чи виконує роботи, є не виправдано звуженим тлумаченням ст. 91 ЦК України.

Цивільна правоздатність і дієздатність юридичної особи виникає з моменту її створення та припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Відповідно до ст. 92 ЦК України цивільна дієздатність юридичної особи здійснюється через її органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Тому для того, щоб юридична особа могла бути стороною в договорі на виконання

НДРДКТР, їй достатньо лише здійснити процедуру реєстрації. Отримання спеціальних дозволів (ліцензій) на право виконання таких робіт, а тим більше на право їх замовлення не є передумовою укладення вказаних договорів, оскільки відповідно до Закону України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” [9] діяльність із виконання НДРДКТР не належить до ліцензованих видів діяльності. Крім того, варто погодитися з В. С. Мілаш, ліцензія вказує не на характер правосуб'єктності, а на момент її виникнення [8, с. 260].

У тих випадках, коли безпосередньо виконувана науково-дослідна, дослідно-конструкторська та технологічна робота потребує отримання відповідного дозволу (ліцензії), він має бути отриманий.

Щодо філій та представництв, варто зауважити, що вони можуть бути стороною в договорі за умови належного оформлення відповідного обсягу їх дієздатності. Згідно з п. 1 Роз'яснення президії Вишого господарського суду України “Про укладання договорів відособленими підрозділами юридичних осіб” за наявності належно оформлених повноважень юридичної особи керівники її відособлених підрозділів (філій, представництв, відділень) мають право укладати договори від імені юридичної особи в межах наданих повноважень [10]. Межі правосуб'єктності керівника філії чи представництва визначені ч. 4 ст. 95 ЦК України та ч. 2 ст. 28 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців” [11]. Відповідно до вказаних нормативно-правових актів довіреність є тим документом, на підставі якого керівник філії чи представництва має право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи, у тому числі підписувати договори. Тобто юридична особа, філією чи представництвом якої є цей структурний підрозділ, має надати повноваження керівнику філії чи представництву для укладення цивільно-правових договорів, у тому числі й договорів на виконання НДРДКТР або ж безпосередньо – на укладення договорів на виконання НДРДКТР. Ці повноваження мають бути оформлені у вигляді доручення з дотриманням вимог глави 17 ЦК України.

Отже, замовником та виконавцем у договорі на виконання НДРДКТР може бути фізична чи юридична особа, а також філія чи представництво, які мають достатній обсяг дієздатності.

Не менш важливим є з'ясування питання про те, хто виступає на боці сторін договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських або технологічних робіт, якщо роботи за цим договором виконуються за

державним замовленням. Відповідно до ст. 1 Закону України „Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб” державне замовлення – це засіб державного регулювання економіки шляхом формування на контрактній (договірній) основі складу та обсягів продукції, необхідної для державних потреб, розміщення державних контрактів на її поставку (закупівлю) серед підприємств, організацій та інших суб’єктів господарської діяльності України всіх форм власності [12].

Коло замовників за договором на виконання НДРДКТР залежить від того, для яких потреб – державних чи регіональних – здійснюється поставка. Державними замовниками можуть виступати Верховна Рада України та інші центральні органи державної влади України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, державні організації та інші установи – головні розпорядники коштів державного бюджету.

Варто зазначити, що вказані суб’єкти можуть виступати замовниками за досліджуваними договорами тільки у випадку виділення державою коштів на проведення таких робіт. На це містять вказівку ст.ст. 2, 4 зазначеного Закону, відповідно до яких державні замовники забезпечуються Кабінетом Міністрів України фінансовими ресурсами в обсягах, необхідних для повної оплати державного замовлення, якщо інше не передбачено законом. Фінансове забезпечення виконання державного замовлення здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Таким чином, замовником за договором на виконання НДРДКТР можуть бути, крім фізичних та юридичних осіб, ще й державні органи та органи місцевого самоврядування.

Виконавці державного замовлення – суб’єкти господарювання всіх форм власності (резиденти або нерезиденти), які виготовляють чи поставляють товари (роботи, послуги) для задоволення пріоритетних державних потреб.

У зв’язку з цим виконавцями за договором на виконання НДРДКТР, у тому числі й заснованого на державному замовленні, виступають науково-дослідні, проектно-конструкторські, конструкторські й технологічні організації, академічні наукові установи, навчальні заклади тощо. Також можуть бути виконавцями юридичні особи будь-якої форми власності, які мають у своєму складі наукові, конструкторські та інші подібні підрозділи. Ці організації можуть бути провідними виконавцями, які беруть на себе виконання всього обсягу науково-дослідної чи конструкторської роботи з певної теми, або мо-

жуть залучати, у випадку необхідності, для виконання окремих розділів і частин наукових досліджень чи конструкторських розробок інші підприємства та організації.

До виконання НДРДКТР, як співвиконавці, можуть залучатися фізичні особи. Ураховуючи, що зазначені роботи характеризуються творчістю, яка є невід’ємною від особистості творця [5, с. 51], виконавець – юридична особа може й не мати у своєму штаті фахівця, що міг би виконати передбачену договором роботу. Тому прийнятним є залучення фізичних осіб – провідних спеціалістів, науковців, фахівців – до виконання певних розділів і частин робіт за окремими договорами.

У випадку, коли для виконання окремих розділів і частин наукових досліджень чи конструкторських розробок залучаються інші особи, договір на виконання НДРДКТР із замовником укладає провідний виконавець. Поряд із цим провідний виконавець укладає договори із співвиконавцями. У першому договорі провідний виконавець є виконавцем, а перед співвиконавцями він стає замовником.

Така структура договірних зв’язків, в основі якої лежить договір між провідним виконавцем і замовником, дуже схожа із системою генерального підряду. Проте ототожнювати їх не можна, оскільки генеральний підрядник і субпідрядник проводять роботи в одному місці та виробничому процесі, у той час як провідний виконавець і співвиконавці виконують роботу в різних місцях і не в одному виробничому процесі, оскільки кожен із співвиконавців виконує свою частину робіт відокремлено.

Таким чином, особливістю структури договірних відносин із виконання НДРДКТР є те, що на виконання всього комплексу робіт, незалежно від строків завершення укладається один договір, який може бути уточненим і розгорненим додатковими угодами, укладеними на його основі.

Отже, замовником за договором на виконання НДРДКТР можуть бути: 1) фізичні особи – переважно суб’єкти підприємницької діяльності (хоча законодавство не виключає можливості бути замовником будь-якої фізичній особі); 2) юридичні особи та їх відокремлені структурні підрозділи незалежно від форми власності – за умови належного оформлення їх правосуб’єктності; 3) державні органи та органи місцевого самоврядування, якщо конкретний договір на виконання НДРДКТР укладається на підставі державного замовлення.

Виконавцями за вказаними договорами можуть виступати: 1) фізичні особи, які володіють необхідними знаннями в певній галузі, мають

навички проведення тієї чи іншої роботи й спроможні виконати передбачені договором роботи та отримати бажаний для замовника результат; 2) юридичні особи та їх відокремлені структурні підрозділи незалежно від форми власності – за умови належного оформлення їх правосуб'єктності.

Література

1. Бараш Я. Б. Договоры на выполнение научно-исследовательских и конструкторских работ. / Я. Б. Бараш. – М.: Госюриздат, 1962. – 91 с.
2. Василевская Н. П. Вопросы творчества в правоотношениях, вытекающих из договоров на выполнение научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 „Гражданское право и процесс” / Наталия Петровна Василевская. – Ленинград, 1974. – 21 с.
3. Ринг М. П. Договоры на научно-исследовательские и конструкторские работы / М. П. Ринг. – М.: Издательство «Юридическая литература», 1967. – 198 с.
4. Азимов Ч. Н. Научно-техническая информация и право. / Ч. Н. Азимов. – Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1987. – 134 с.
5. Шишка Р. Б. Охрана прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України: дис... доктора юрид. наук: 12.00.03; / Шишка Роман Богданович. – Х., 2004. – 469 с.
6. Фролов В. Д. Правові аспекти реалізації правосуб'єктності юридичної особи / В. Д. Фролов // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 2. – С. 219-226.
7. Кравчук В. Про правоздатність юридичних осіб: окремі питання / В. Кравчук // Право України. – 1999. – № 11. – С. 16-19.
8. Мілаш В. С. До питання про правосуб'єктність сторін господарсько-договірних зобов'язань / В. С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 3. – С. 257-263.
9. Про ліцензування певних видів господарської діяльності. Закон України від 01.06.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
10. Про укладання договорів відособленими підрозділами юридичних осіб. Роз'яснення президії Вишого арбітражного суду України № 02-5/220 від 30.03.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.arbitr.gov.ua/documents/025_220_1995-03-30.html. – Назва з титул. екрану.
11. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Закон України від 15.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.
12. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб. Закон України від 22.12.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 3. – Ст. 9.

М. Н. Великанова

Правовая характеристика сторон в договоре на выполнение научно-исследовательских или опытно-конструкторских и технологических работ.

В статье анализируется субъектный состав договора на выполнение научно-исследовательских или опытно-конструкторских и технологических работ и делается вывод о том, что как юридические, так и физические лица могут выступать на стороне каждой из сторон указанного договора.

M. M. Velykanova

The legal characteristic of the parties under the contract on performance of research-and-development or research-design and technological works.

In the article the subject structure of the contract on performance of research-and-development or research-design and technological works is analyzed and the conclusion about those both legal and physical persons can act on the party of each of the parties the pointed contracts is done.